

## ТИПОВЕ ДИПЛОМАТИЧЕСКИ БРАЧНИ СПОРАЗУМЕНИЯ, СКЛЮЧВАНИ ОТ СРЕДНОВЕКОВНИТЕ БЪЛГАРСКИ ВЛАДЕТЕЛИ

*Сашка Георгиева*

### TYPES OF DIPLOMATIC MARRIAGE AGREEMENTS, CONCLUDED BY MEDIEVAL BULGARIAN RULERS

*Sashka Georgieva*

**Abstract:** *As a result of a long lasting study of all marriages and marriage projects that were part of the marital diplomacy of medieval Bulgarian rulers the author has had the opportunity to approach statistically the collected and analyzed data. The statistic analyses can be used in different aspects: with regard to the political history of the medieval countries involved, or regarding the gender history, as well as the hierarchy of the rulers' relatives that took part in the diplomatic marriages. This article, however, pays attention to the statistic analyses which allows establishing the typology of marital agreements that the medieval Bulgarian rulers concluded with foreign policy purposes.*

*The author outlines ten types of diplomatic marriages: ruler and daughter of ruler; the crown-prince, or another ruler's son and the daughter of a ruler; ruler and sister of a ruler; ruler and granddaughter of a ruler; ruler and niece of a ruler; crown-prince and sister of a ruler; crown-prince and niece of a ruler; crown-prince and daughter of a nobleman; kinswomen of rulers and noblemen (having in mind that the term "nobleman" is used for persons who belonged to a dynasty but are not rulers or rulers' sons, and also for persons who did not have a title of ruler or carried it as contenders or acted as independent rulers, but de jure were not, as well as for their sons whom they perceived as their successors. This category also includes noblemen with a more distant, unclear or not any kinship relation with the ruler who was in power at the time of concluding the respective marriage). The tenth type of interdynastic marriages is between a male ruler and a female ruler. It is mentioned in the last place, because in the whole history of marital diplomacy of the medieval Bulgarian rulers there was only one and unsuccessful attempt for such a marriage – the one that had to turn Smilets's widow into wife of the Serbian King Stefan Urosh Milutin but it did not happen.*

*Obviously the most numerous are the marriages of the "ruler – daughter of a ruler" and "crown-prince – ruler's daughter" types. Obviously, medieval statesmen preferred marriages between a ruler's daughter and a ruler or a ruler's son. Fifty per cent of all studied marriages are of these two types. The other fifty per cent are shared among the other eight types of marriages. The popularity of the two most numerous types of matrimonial agreements is easy to explain as they*

*bound the dynasties in closest kinship and at the highest level, thus making the kinship a sure guarantee of loyalty among the rulers who became relatives.*

**Keywords:** *diplomacy, interdynastic marriages, medieval Bulgaria, medieval Balkans, medieval Europe.*

**Н**яколкогодишно цялостно изследване на всички бракове и предложения за бракове, влезли по един или друг начин в историята на брачната дипломатия на средновековните български владетели (Георгиева, 2019), ми даде възможност за един чисто статистически подход към събраните и анализирани данни. Статистическият анализ може да бъде използван в различни направления. От една страна щателното събиране и изучаване на сведенията води до ценни заключения в областта на политическата история на средновековните държави, замесени в дипломатията на българските владетели, тъй като всеки дипломатически брак бил сключван с определена политическа цел в зависимост от конкретната ситуация. На второ място получените знания могат да се използват за заключения от областта на неугасващо актуалната история на пола, които да разкрият ролята на мъжа и жената в брачната дипломатия. Не по-малко интересни изводи могат да се направят за йерархията на владетелските родственици, които участвали при сключването на дипломатически бракове. В настоящия доклад обаче ще спра вниманието ви на статистическия анализ, който ни позволява да установим типологията на брачните споразумения, които средновековните български владетели сключвали с външнополитически цели.

Очертават се десет типа дипломатически бракове, които съм подредила съобразно тяхната популярност в средновековната брачна дипломатия в България:

Първият тип е между владетел и дъщеря на владетел. От него са засвидетелствани тринайсет случая<sup>1</sup>.

Вторият тип е между престолонаследник или друг владетелски син и дъщеря на владетел, от който са засвидетелствани девет случая<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Хан Тервел и дъщеря на император Юстиниан II, обещана му за съпруга, но брак не е осъществен (705); проект за брак между дъщеря на цар Симеон и малолетния император Константин VII (913 г.); проект за бракове на две дъщери на цар Борис II за императорите Василий II и Константин VIII (967/968 г.); брак на дъщеря на Самуил и княза на Дукля Йоан Владимир 998 г.; брак на цар Йоан II Асен и Мария (Анна), дъщеря на унгарския крал Андрей II (1221 г.); брак на цар Йоан II Асен и Ирина, дъщеря на сваления епирски император Теодор Комнин (1237 г.); брак на цар Константин Тих и Ирина, дъщеря на никейския император Теодор II Ласкарис (1257 г.); цар Йоан III Асен и Ирина, дъщеря на император Михаил VIII Палеолог (1278 г.); брак на сръбския крал Милутин и Анна, дъщеря на цар Георги I Тертер; брак на латинския император Анри и дъщеря на цар Борил (1213 г.); проект за брак между латинския император Бодуен II и Елена, дъщеря на цар Йоан II Асен (1228 г.); босненския владетел Твъртко I и Доротей, дъщеря на видинския цар Йоан Срацимир (1374 г.).

<sup>2</sup> Предложение на патриарх Николай Мистик за брак между някои от синовете на цар Симеон с някоя от дъщерите на император Роман Лакапин; Гаврил Радомир, син на Самуил,

Третият тип е между владетел и сестра на владетел – засвидетелствани са три такива брачни споразумения или само проекти за бракове<sup>3</sup>.

От четвъртия тип – между владетел и внучка на владетел – също има три засвидетелствани случая<sup>4</sup>.

Два са случаите на петия тип брак – между владетел и племенничка на владетел, като се има предвид, че „племенничка“ е доста широко понятие, което включва освен дъщерите на братя и сестри, също така и дъщерите на братовчеди/братовчедки, които са доста по-далечни родственички на владетеля<sup>5</sup>.

Единични са бройките от следващите типове дипломатически брачни споразумения: има само един брак между престолонаследник и сестра на владетел<sup>6</sup>.

Две са споразуменията за брак между престолонаследник и племенничка на владетел<sup>7</sup>.

От осмия тип бракове – между престолонаследник и дъщеря на благородник – има само един<sup>8</sup>. Трябва да се поясни, че за целите на статистическия анализ понятието „благородник“ се използва за обозначаване на лица, които принадлежат към дадена династия, но не са владетели или владетелски синове, а също и за лица, които нямат владетелска титла или я носят като претенденти, или **действат** като самостоятелни владетели, но *de jure* не са, както и техните синове, които те възприемат като свои наследници.

---

и дъщерята на унгарския владетел Геза (?) (997 г.); Бела IV, престолонаследник на унгарския крал Андрей II, и дъщеря на цар Борил (1214 г.); Теодор II Ласкарис и Елена, дъщеря на цар Йоан II Асен (1235 г.); годещ на Теодор Светослав и дъщеря на тесалийския владетел севастократор Йоан Ангел (1281 г.); Стефан Дечански, син на Милутин, и Теодора, дъщеря на цар Смилец (1299 г.); Михаил Асен, син на цар Йоан Александър, и дъщеря на император Андроник III (1339 г.); Андроник IV и Кера Мария, дъщеря на Йоан Александър (1355 г.); Александър (?), син на цар Йоан Шишман, и дъщеря на сръбския княз Лазар Хребелянович (преди 1389 г.).

<sup>3</sup> Крал Стефан Урош IV Душан и Елена, сестра на цар Йоан Александър (1332 г.); проект за брак на Теодора, сестра на цар Йоан Александър и император Йоан V Палеолог и бракът на османския емир Мурад и Кера Тамара, сестра на цар Йоан Шишман (1371 или 1378 г.).

<sup>4</sup> Цар Петър, оженен за внучка на император Роман Лакапин (927 г.); цар Теодор Светослав и Теодора, внучка на император Андроник II (1307 г.); цар Михаил II Асен и внучка на унгарския крал Бела IV, дъщеря на бан Ростислав Михайлович (1255/1256 г.).

<sup>5</sup> Поради това в тази група освен бракът на Константин Тих и Мария, племенничка на император Михаил VIII Палеолог (ок. 1268 г.) е включен и бракът на босненския бан Степан II Котроманич с българска принцеса с неизяснена родствена връзка с българския владетел Михаил III Шишман Асен.

<sup>6</sup> Йоан Срацимир, престолонаследник на цар Йоан Александър, и Анна, полусестра на влашкия воевода Владислав I Влайку (1352 г.).

<sup>7</sup> Бракът на Йоан Асен, син на цар Йоан Александър, и племенничка на Иванко Басараб (1348 г.) и проектът за брак на Теодор Светослав и племенничка на император Андроник II (1284 г.).

<sup>8</sup> Бракът на Михаил Палеолог, син на император Йоан V Палеолог, и дъщеря на Добротица от 1373 г.

Към тази категория принадлежат и велможи с по-далечна, неясна или без никаква роднинска връзка с управляващия в момента на сключването на съответния брак владетел.

С този смисъл е натоварено понятието благородници, използвано и в деветия тип дипломатически бракове – на родственички на владетели с благородници. Този тип бракове има шест подтипа:

- на благородник и дъщеря на владетел – пет случая<sup>9</sup>;
- на благородник и племенничка на владетел – три случая<sup>10</sup>;
- на благородник и внучка на владетел – два случая<sup>11</sup>;
- на благородник и сестра на владетел – два случая<sup>12</sup>;

– на благородник и роднина на друг благородник. Този подтип може да предизвика учудване на пръв поглед, затова ще изброя четирите случая, които го въвеждат в настоящата типология. В хронологически ред това са браковете на: сръбския благородник Клонимир, оженен за българска болярка; на Теодор Светослав (като изгнаник при татарите след възцаряването на Смилец) и Ефросина с неизяснена роднинска връзка с Ногай; на Шишман и дъщеря на сръбския велик жупан Драгош през 1293 г.; на Добротица, оженен за дъщеря на великия дук на Византия Алексей Апокавк през 1346 г.

Шестият подтип е бракът между благородник и незаконна дъщеря на владетел. Има само един такъв брак – между българския благородник Алексей Слав и незаконна дъщеря на латинския император Анри, сключен през 1208 г.

Последният (десети) тип междудинастични бракове е между владетел и владетелка. Може би изглежда изненадващо или неправилно да поставя точно този тип брачни споразумения на последно място, след като става дума за възможно най-високия ранг и на двете страни в споразумението. Причината за това решение обаче е основателна, а тя е, че в цялата история

<sup>9</sup> Ашот, син на солунския дук Григорий Таронит и Мирослава, дъщеря на Самуил (997 г.); Мануил, брат на Теодор Комнин, и Мария, дъщеря на цар Йоан II Асен (ок. 1224/1225 г.); Чака, първородния син на татарския вожд Ногай и дъщеря на Георги I Тертер (1285 г.); Михаил Шишман, син на Шишман, и Анна-Неда, дъщеря на сръбския крал Милутин (1299 г.); Йоан Александър (бъдещ деспот, а след това и цар), оженен като племенник на Михаил Шишман и роднина на цар Теодор Светослав за дъщеря на влашкия велик воевода Иванко Басараб (1320/21 г.).

<sup>10</sup> Браковете на: българския аристократ Добромир Хриз и племенничка на император Алексей III Ангел (1198 г.); българския аристократ Алексей Слав и племенничка на епирския владетел Теодор Комнин (след 1216 г.); българския аристократ Смилец и племенничка на император Михаил VIII Палеолог (1278 или 1282 г.).

<sup>11</sup> Проект за брак на българския аристократ Иванко и Теодора, внучка на император Алексей III Ангел (1196/1200); брак на българския аристократ Добромир Хриз и Теодора, внучка на император Алексей III Ангел (ок. 1201 г.).

<sup>12</sup> На българският аристократ Яков Светослав, оженен за сестра на император Йоан IV Ласкарис; проект за брак между вожда на каталаните Бернар де Рокафорт и сестра на цар Теодор Светослав (1306 г.).

на брачната дипломация на средновековните български владетели има само един неуспешен опит за брак между владетел и владетелка. Става дума за идеята на вдовицата на Смилец да се омъжи за сръбския крал Стефан Урош Милутин.

Първият извод, който се налага при сравняване на броя на различните типове дипломатически брачни споразумения, е, че най-многобройни са браковете от типа „владетел–дъщеря на владетел“. Очевидно това е бил най-предпочитаният и най-високо ценен начин за сродяване на две династии. По-пряк начин за създаване на междудинастично родство е единствено бракът между владетел и владетелка, но както стана ясно, има само един такъв случай в българското средновековие, и при това предложението за брак, направено от управляващата вдовица на цар Смилец към сръбския крал Милутин, не било прието и следователно остава неосъществено. Липсата на подобни бракове се обяснява с факта, че в България жени нямали право да наследяват царствения си баща на трона, а царските вдовици управлявали единствено като регентки на малолетните си синове. Всъщност конкретни данни за такъв случай има само за царица Мария Палеологина, вдовица на цар Константин Тих и регентка на малолетния им син Михаил. Условията вдовстващата царица да е участвала в регентството на малолетния си син има и при царица Ирина Комнина след възцаряването на сина ѝ Михаил II Асен през 1246 г., но сигурни извори за реалното ѝ участие в управлението няма. Има вероятност при същите условия да е управлявала и вдовицата на Смилец, макар че и затова няма неопровержими сведения. В повечето случаи овдовелите царици, независимо дали са майки на малолетен владетел или не, под натиска на обстоятелства, заплашващи правото им да носят короната, бързо сключвали нов брак с мъж, който след брака заемал престола и поемал властта. Мария Палеологина сключва брак с предводителя на въстаническата армия Ивайло през 1278 г.; вдовицата на Калоян се омъжва за Борил веднага след убийството на Калоян; бездетната вдовица на Михаил II Асен се омъжва за Калиман II, убицеца на нейния първи съпруг. Тези бракове обаче имат вътрешнополитически характер. С изключение на вдовицата на Смилец, нито една друга владетелка не свързва името си с проект за брак с чужд владетел. По тази причина има пълна доминация на мъжете владетели, участвали в междудинастични бракове или проекти за бракове – 22:1, т. е. в деня на сватбата или при замислянето на брака в 22 случая само мъжът е бил владетел, но не и жената, и само в един случай и двамата са били владетели към момента на обсъждането на брачното споразумение. От общия брой на случаите с участие на владетели в брачни споразумения – в 10 в центъра на събитията е стоял български владетел (9 мъже и 1 жена); в 13 – чужденци (4 пъти византийски император; 2 пъти латински владетел на Константинопол; 1 път дуклянски владетел; 2 пъти – сръбски; 2 пъти – босненски; 1 – османски).

Броят на престолонаследниците и/или съвладетелите, въввлечени в брачната дипломация на бащите си, е 14, като от тези престолонаследници осем са българи и шест чужденци. А от чужденците четирима са византийци, има един сърбин и един унгарец. Два пъти повече са владетелските дъщери, използвани за сключване на дипломатически бракове и годежи – 28. Преобладаващият им брой се дължи на факта, че владетелските дъщери били омъжвани както за принцове, така и за владетели, а понякога и за благородници. От 28-те владетелски дъщери в историята на средновековната брачна дипломация в България 15 са дъщери на български владетели, 13 – на чужди (7 византийки, 2 унгарки, 2 сръбкини, 1 влахиня, 1 латинка, която е и единствената незаконна дъщеря на чужд владетел). Вижда се, че и при мъжете, и при жените, участвали в осъществяването на целите на брачната дипломация, има баланс в съотношението българи-чужденци и това е логично след като става дума за бракове, уреждали външнополитическите взаимоотношения на България. Статистиката на чужденците нагледно показва, че дипломацията с брачни споразумения е била най-активна с Византия. Същият извод още по-категорично се налага от статистиката на всички чужденки, замесени в средновековната брачна дипломация на българските владетели. От общо 26 жени византийките са 16, останалите са – 3 унгарки, 3 сръбкини, 3 влахини и 1 латинска принцеса.

Освен владетелските дъщери в арсенала на брачната дипломация присъстват и внучки на владетеля, които често са дъщери на син на владетеля, обявен за съвладетел. Внучки са използвани 6 пъти в историята на средновековната брачна дипломация, свързана с България – четири пъти от Византия и един път от Унгария има и един случай на съвместно участие на България и Византия, при който съпруга на българския владетел става дъщерята на никейския император Теодор II Ласкарис Ирина, която обаче е и внучка на цар Йоан II Асен и чрез нея се узаконява приобщаването на Константин Тих към Асеновата династия. С нея владетелските внучки, замесени в брачната дипломация на българските владетели са общо пет. Четири се омъжват за български царе и стават царици – Ирина Ласкарина; Мария Лакапина, съпругата на цар Петър; Теодора, съпругата на Теодор Светослав, а след това и на Михаил III Шишман; и внучката на унгарския крал Бела IV, станала последователно съпруга на Михаил II Асен и на Калиман II. Една императорска внучка – Теодора – била гласена за съпруга на двама български благородници – Иванко и Добромир Хриз, но се омъжила само за Добромир Хриз.

Наред с владетелските дъщери и внучки неведнъж в брачната дипломация са били въввлечени и сестри на управляващите владетели. Това се е случвало седем пъти в историята на дипломатическите бракове, свързани с българския владетелски дом. Не рядко владетелите прибегват и до сродяване с други важни политически фигури, като им предлагат ръката на

свои племеннички, които са дъщери на сестра, брат или братовчед/ка на владетеля. В историята на българската средновековна брачна дипломация влизат седем владетелски племеннички – пет византийски, една влахиня и една българка.

Групата на благородниците, чиито бракове имали външнополитическо значение, включва дванайсет мъже, някои от които са сключвали по повече от един брак с дипломатическо значение, затова броят на техните бракове е по-голям – петнайсет. В тази група българските благородници са осем: Иванко; Добромир Хриз; Алексий Слав; Яков Светослав; Смилец; Йоан Александър (бъдещ деспот, а след това и цар); Шишман и Добротица, а чуждите благородници са четири: византийците Ашот, син на солунския дук Григорий Таронит, и Мануил Комнин, брат на епирския владетел Теодор Комнин; каталанският вожд Бернат де Рокафорт и татаринът Чака, първороден син на Ногай.

В заключение може да се каже, че статистическият анализ на сведенията за брачната дипломация на българското царство показва неоспоримото предпочитание на средновековните държавници към браковете с владетелски дъщери, независимо дали за тях ще се ожени владетелят или неговият престолонаследник – 50% от всички разглеждани бракове са точно такива. Другите 50% се поделят между останалите осем типа бракове. Популярността на най-многобройните два типа брачни споразумения е лесно обяснима, тъй като тези два типа свързват сродяващите се династии най-пряко и на най-високо ниво, което прави родството особено близко и следователно го превръща в сигурна гаранция за лоялност между сродилите се владетели.

## ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

**Георгиева, 2019:** С. Георгиева. Брачна дипломация на средновековните български владетели. Пловдив, 2019, 473 с./S. Georgieva. Brachna diplomatsia na srednovkovnite balgarski vladeteli. Plovdiv, 2019, 473 s.